

אל תשקרו לחניכים שלכם

נתנאל אלישיב

הכל התחיל לפני כמה שנים, בסמינריון קיץ גדול. אחד המדריכים ניסה לבצע את המשימה הבלתי אפשרית של אמירת דבר תורה בסעודת שבת, בחדר אוכל ענק מלא וגדוש, והוא הצליח. דממה שררה בחדר כשסיפר את הסיפור (סיפור צבא כמובן) על חייל מן הפלוגה שלו שהצליח להתגבר על קושי כנגד כל הסיכויים. הסיפור תובל בפרטים רבים שהוסיפו עניין, והכל בגוף ראשון - "ניסינו לעזור לו", "הוא קרא לנו ורצנו" וכו'. שמחים בהצלחתו של חברינו להעביר מסר בתנאים קשים, אחד מחבריי המדריכים ואני שיבחנו אותו בשובו לשולחן הצוות. אני כבר לא זוכר כיצד זה בדיוק עלה, אבל הוא אמר משהו שממנו הבנו שהסיפור הדרמטי לא התרחש באמת.

- "מה, זה לא היה אמיתי?" - שאלנו.

- "נראה לכם שזה היה אמיתי?!" - שאל, נשמע מופתע מעצם השאלה.

נדהמנו. שאלנו אותו כיצד העיז לספר לקהל גדול סיפור שלא היה ולא נברא, והוא השיב בשלווה שבגלל שהמסר חינוכי - אין בכך פסול. הוא אף שאל תלמיד חכם אחד, שאמר לו שאולי יש בכך רק בעיה של "למדו לשונם דבר שקר"¹ (כאילו שזה עניין של מה בכך...). הפטיר חברי בצער: "לימדת לשונם של מאתיים אנשים לדבר שקר".

אך מאז גיליתי שאין זו בעיה אישית של המדריך הזה (שהיה אחד המדריכים היותר טובים). שוב ושוב נתקלתי במדריכים שמספרים בקור רוח סיפורים שלא היו ולא נבראו, מתוך מחשבה שהמטרה מקדשת את האמצעים, כלומר מוסר ההשכל האמיתי מקדש את השימוש בסיפור השקרי. פעם אחר פעם גם נתקלתי בקושי מצדם להבין מה פסול בזה, בבחינת "כיוון שעבר אדם עבירה ושנה בה...נעשית לו כהיתר"².

1 ירמיה ט ד.

2 יומא פו ב. קידושין כ א.

לכן חשבתי שיש מקום לברר את הדברים בכתב, לאו דווקא מן הזווית ההלכתית, אלא מן הזווית החינוכית.

ראשית כל, לאדם צריכה להיות רתיעה טבעית מלהוציא מפיו דברים שאינם אמת. אנשי חינוך צריכים בראש ובראשונה להיות אנשי אמת, ואנו מצפים שהם לא ירגישו בנוח אם יצטרכו לעמוד שוב ושוב מול מאות אנשים ולספר להם בדיות בצורה משכנעת, כאילו אישית ובצירוף פרטים רבים שנועדו להקנות לסיפור הילה של אמינות. עוד לפני כל השיקולים – "שארית ישראל לא יעשו עוולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית"³! גם כשלא הייתה לו ברירה, ויעקב נאלץ להציג עצמו בפני אביו כעשוי על מנת לזכות בברכה, לא יכול היה לשקר במצח נחושה, אלא אמר משפט דו-משמעי: "אנכי, עשו בכורך"⁴. לכן, חובת הנימוק לא צריכה להיות מוטלת על מי שחושב שצריך לומר לחניכים אמת, אלא על מי שחושב להפך.

בנוסף על כך, עלינו להבין שאם השקר מזיק בכל תחום, הרי שבתחום החינוך הוא הרסני. אי אפשר לחנוך לאמת על ידי שקרים. סופו של חינוך כזה להתנפץ, כשקר עצמו שאין לו רגליים. חניכינו אינם טיפשים, יש להם חושים חדים, וסופה של האמת לבצבץ. חז"ל המשילו משל על בית מלא תבן⁵: ניתן לתלות על הבית שלטים מאד יפים שיתארו את תכולתו באור יפה יותר, אך סופו של התבן לבצבץ מאיזו פינה, סוף השקר להתגלות. גם אם הם לא יגלו שסיפור ספציפי זה אינו אמיתי, הרושם של הזיוף ייחזק בהם. מדריכי סמינריונים עשו במהלך השנים הרבה למען בניין התורה והאמונה, אך אי אפשר להתעלם מכך שהם גם גרמו לפעמים נזק. אם אנחנו המדריכים איננו מבינים מדוע המילה "סמינריוניסט" הפכה לשם נרדף לאדם לא כל כך רציני, הרי לנו חלק מהסיבה. הדרמטיזציה המוגזמת, התיאורים החיים של מעשים מסמרי שיער שלא היו ולא נבראו, תורמים לכך לא מעט. רבים מבוגרי החינוך הדתי-לאומי מביטים אחורנית על החינוך שזכו לו, בין השאר בסמינריונים, כעל עיסה דביקה של חינוך רגשני ודמגוגי, בלא בירור כן ומעמיק של הדברים.

כאשר שאלתי מדריכים מדוע כל כך חשוב להם לספר את הסיפור כאילו הוא אמיתי, הם בדרך כלל אמרו שדווקא הסיפור הזה מאוד "חזק" ומיטיב להעביר את

3 צפניה ג יג.

4 ראה רש"י על בראשית כז יט, ד"ה "אנכי".

5 במדבר רבה, פרשה יח ד"ה "ויקח שלקחו".

המסר. זה לגיטימי. אמרתי להם שאם הסיפור הוא כל כך מוצלח, ניתן להשתמש בו, אך בסוף יש לומר לחניכים שלמרות שהמסר מאוד אמיתי, הסיפור לא. לא חייבים לומר את זה מיד בסוף הסיפור, מה שיחליש את הרושם שלו, אפשר גם בסוף היחידה. אך המדריכים התקשו לקבל זאת. שאלתי אותם מדוע, והם ענו שגם זה יפגע בעוצמת הרושם. כאן יצא המרצע מן השק: חלק מן הרווח החינוכי שהם מקווים להשיג בנוי לא רק על המסר, אלא גם על כך שכביכול החיים בעצמם מראים שזה כך, הרי המסר הזה מגובה במציאות. הם יודעים שזה שהסיפור נתפס כאמיתי מוסיף לרושם שלו, וזה בדיוק מה שפסול. משל למה הדבר דומה? נתאר לעצמנו שבתקשורת יתפרסם סיפור מזעזע על רב מפורסם שנכשל בעריות. מן הסתם הדבר יצער דתיים רבים, אבל מה לעשות – יאמרו הם לעצמם – אם זה קרה, זה קרה. עכשיו נתאר לעצמנו שיוכח שהסיפור היה בדוי, אבל העיתונאי שפרסם אותו יטען להגנתו: מה זה משנה אם זה היה או לא? אני מאמין שרמתם המוסרית של הרבנים מדורדרת, אז המצאתי סיפור שלדעתי משקף את המציאות. התגובה נגדו תהיה קשה, ובצדק; אינך יכול "להוכיח" שהמציאות היא כפי שאתה מדמיון על ידי הבאת "עובדות" לא נכונות. אם המסרים שלנו באמת מגובים במציאות, אז ניתן למצוא להם דוגמאות אמיתיות.

באשר לנזק החינוכי שנגרם כתוצאה משנים של שמיעת סיפורים לא אמיתיים מפי אנשי חינוך, עלינו לזכור שעולמו המחשבתי של האדם אינו שכלי צרוף, אלא הוא בנוי מאסוציאציות רבות⁶. החניכים שלנו מכניסים את כל מה שהם שומעים מאתנו ל"שק" אחד בנפש, וברגע שהם יגלו שחלק ממה שאמרנו להם לא אמיתי, גם אם כוונותינו היו לטובה, הם בהחלט צפויים לזרוק את התינוק ביחד עם האמבטיה, ולהגיע למסקנה שכל מה ששמעו מאתנו לא היה אמיתי. הכל ייראה להם במבט לאחור כשטיפת מוח, אותה הם ירצו לשכוח כמה שיותר מהר. ישנם נזקים חינוכיים שניתנים לתיקון, אך למיטב ידיעתי, שבירת אמון אינה אחת מהם. אל יהיה הדבר קל בעינינו, שכן זאת הטכניקה שעל ידה הצליח הנחש להחטיא את חוה. אומרת הגמרא במסכת סנהדרין⁷:

"אמר חזקיה: מניין שכל המוסיף גורע? שנאמר 'אמר אלהים לא

תאכלו ממנו ולא תגעו בו".

ומפרש רש"י:

6 ראה אורות הקודש, חלק ב עמ' תקלח.

7 סנהדרין כט א.

"הקדוש ברוך הוא לא הזהירם על הנגיעה ומתוך תוספת גירעו, שדחף הנחש את חוה על האילן עד שנגעה בו. אמר לה ראי שאין מיתה על הנגיעה אף על האכילה לא תמותי."

ברגע בו נגעה חווה בעץ ולא אירע לה דבר, התמוטט אצלה החשש גם מפני אכילה מן העץ. היא הבינה שהכל "בלוף". כך גם כאן: ברגע שהחניכים יתבגרו ויבינו שחלק ממה ששמעו מאתנו לא היה אמין, הם כבר ישליכו גם את שאר הדברים האמיתיים שאמרנו להם.

נגע נוסף מאותה המשפחה הוא המצאת פרטים שנועדו להעצים את האפקט של סיפור שבבסיסו באמת אירע (וכבר ראינו לא אחת כיצד הוספת הפרטים לא נועדה רק להעצים את המסר החינוכי, אלא גם להאדיר את דמותו של המספר...). אמנם זה טוב יותר מהמצאות גמורות, אבל גם זה פחות מן המינימום. נזכור נא את דברי ה"מסילת ישרים" על המדרגות השונות בדבר השקר⁸, ש"הוא חולי רע נתפשט מאד בבני האדם". לאחר שתיאר את השקרן הגמור, מוסיף הרמח"ל:

"ויש אחרים קרובים להם במדרגה, אף על פי שאינם כמוהם ממש, והם המכזבים בספוריהם ודבריהם, והיינו שאין אומנותם בכך ללכת ולבדות סיפורים ומעשים אשר לא נבראו ולא יהיו, אבל בבואם לספר דבר-מה, יערבו בהם מן השקרים כמו שיעלה על רוחם, ויתרגלו בזה עד ששב להם כמו טבע, והם הם הבדאים אשר אי אפשר להאמין לדבריהם, וכמאמרם זכרונם לברכה: כך הוא עונשו של בדאי, שאפילו אומר אמת אין שומעים לו, שכבר הטביעו בהם הרעה הזאת שלא יוכלו לצאת דבריהם נקיים מן הכזב מתוך פיהם."

בנוסף על כל זאת, התרבות הרעה של חוסר אמינות מצד חלק מן המדריכים, פוגע מאוד גם במדריכים שמקפידים שלא להוציא דבר שאינו אמת מפיהם. זאת משום שהחניכים שיושבים מול המדריך בסמינריון כבר יודעים מראש, באיזו פינה סמויה בלב, שהאדם שעומד לפנייהם – ה"מדריך", הוא סוג בן-אדם שיש לקחת את דבריו בעירבון מוגבל. "אמנם דבריו מעניינים, אבל אנחנו כבר מנוסים, ויודעים לא לקחת את דבריו ברצינות רבה מדי, הרי הוא מסוגל להגיד כל דבר ובלבד שנשתכנע".

8 **מסילת ישרים** פרק יא. על כך שתערובת של שקר אסורה כמו עצם השקר, ראה ב"חפץ חיים", כלל א סעיף א, ב"באר מים חיים".

לסיכום, חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת⁹, ואם אנו חפצים להעביר לחניכינו את דבר ד', עלינו לדבוק בדרכיו. גם אם היינו מפסידים בזה מבחינה חינוכית, היינו צריכים ללכת בדרך זו. קל וחומר כשאנו רק מרוויחים: אם נהיה אנשי אמת, חניכינו רק ילמדו להעריך אותנו יותר, ומתוך כך גם יקבלו יותר את דברינו.